

Taula d'observació qualitativa per a la recollida d'informació en entorns d'interacció grupal¹

Xavier Gimeno Soria
Arnau Careta Plans



Equip de Recerca sobre Infància, Família i Educació
de la Universitat Autònoma de Barcelona²

El col·lectiu de professionals de Barcelona Espai de Supervisió (BES) ha vingut desenvolupant processos de recerca-acció des de finals dels 90' i principis del 2000 amb la intenció clara de fer-se amb eines i instruments que permetin recollir evidències sobre els processos d'intervenció que realitza i contribuir a la seva millora.

En aquest sentit es crea una versió inicial de la taula d'observació, que s'implementa per primera vegada en grups d'acompanyament a mares i pares de l'Escola El Martinet de Ripollet en el moment de la seva fundació.

Aquesta primera versió és hereva de les aportacions de dues autores de referència en el treball grupal com són la Dra. Marta Souto³ de la Universitat de Buenos Aires i la Dra. Mirtha Cucco i el seu projecte ProCC⁴. Posteriorment la versió inicial es millora a través de les aportacions provinents del corrent psicodinàmic grupal analític⁵ i de la pràctica realitzada en els centenars de grups que aquest equip acompanya.

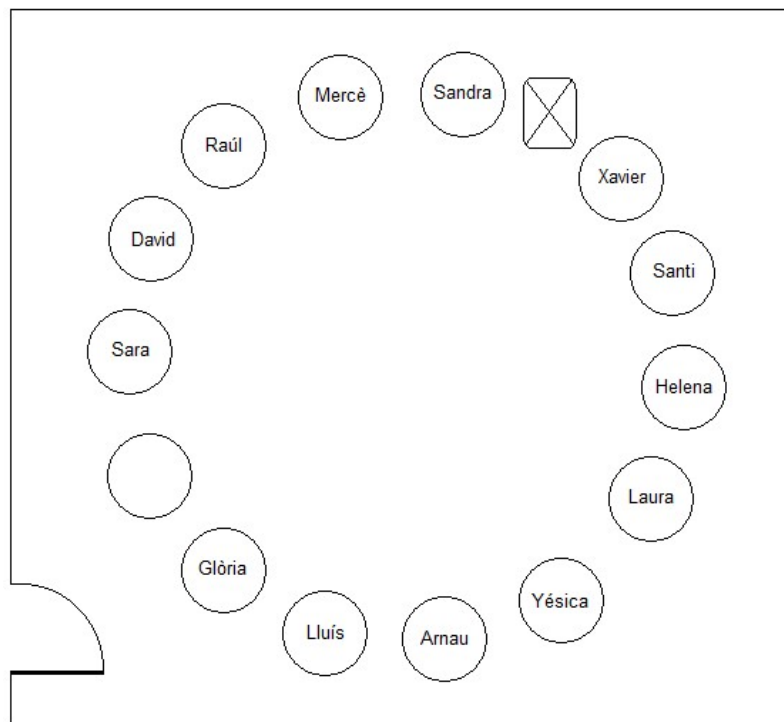
Apartats que inclou la taula

Capçalera: inclou la identificació del grup que s'observa (activitat grupal), la data, i els noms de les persones que fan les funcions de conducció i d'observació del grup. Aquesta capçalera pot ampliar-se amb informacions que la proposta d'intervenció o la recerca consideri significatives per a la millora de la recollida de dades.

Pre-grup: hi ha evidències recollides al llarg de molts anys, tant en l'àmbit sanitari com en l'àmbit educatiu, que posen en valor les activitats, els comportaments i les actituds de les persones en les situacions prèvies a l'entrada en l'espai formal. Exemples tenim en allò que fan els infants i adolescents abans d'entrar a les aules del centre educatiu, o allò que despleguen els pacients en una sala d'espera d'un centre sanitari. Aquest material psicosocial apareix de forma espontània sense estar mediat per la relació amb el professional i, per tant, incloure'l en la recollida d'informació ens permet registrar aquestes actituds, comportaments i activitats espontànies per a la seva posterior anàlisi.

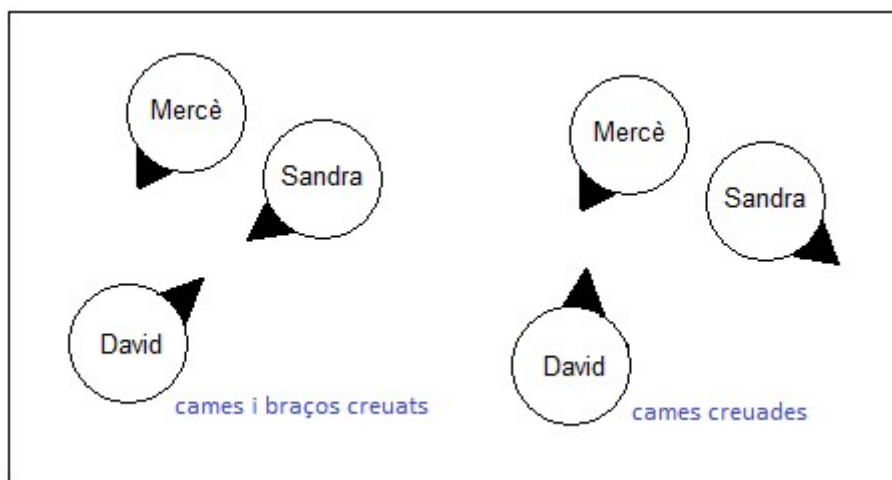
Grup: dintre d'aquest apartat suggerim en primer lloc la "titulació" de cada sessió observada com a exercici de síntesi d'allò esdevingut. El cos principal de la taula d'observació es divideix en dues columnes que facilitaran el registre descriptiu i l'anàlisi del procés grupal.

Denota, descripció del procés grupal. Columna dreta. Aquesta columna conté la part descriptiva, el relat, dels fets des de que la gent comença a entrar a l'espai fins que en surten. Ha d'incloure tant la descripció de lo verbal com de lo no verbal, i la distribució topogràfica de l'espai i de les persones, que es pot fer amb un croquis de a on i com seuen les persones participants.



Imatge número 1: Exemple de croquis topogràfic general

De la mateixa manera, pot ser interessant recollir el desenvolupament d'una seqüència específica amb major detall en funció del treball que s'estigui realitzant. De vegades és important incloure els temps en que es donen determinades interaccions o situacions.



Imatge número 2: Exemple de croquis topogràfic d'una interacció específica

Es tracta de poder tenir evidències amb informació (el menys subjectiva possible) a partir dels fets sobre els fenòmens en els quals intervenim. Això ens permetrà situar-nos, identificar temes emergents, fixar els fets, i posteriorment evocar-los.

Aquesta informació, recollida per la persona que desenvolupa la funció observadora, facilitarà el contrast amb la persona que ha conduït la sessió, del que ha passat, del que l'un i l'altre han vist durant la sessió. En definitiva es tracta de contrastar la mirada de la persona observadora amb la persona conductora.

En la mesura del possible, és preferible recollir les paraules literals de les persones que intervien evitant parafrasejar o resumir les idees principals de les intervencions que es realitzen. Aquesta columna hauria de ser el més semblant a un enregistrament audiovisual.

Connota, anàlisi del procés grupal. Columna esquerra. Es tracta d'una anàlisi "in situ" que fa la funció d'ordenar i fixar les idees, que posteriorment seran enriquides amb referències bibliogràfiques, imatges per il·lustrar, referències musicals, poètiques, filmografia relacionada, etc.

L'anàlisi de la que parlem recull tant idees com percepcions, sensacions, i emocions que la persona observadora té durant la sessió, i que seran fixades a través de la taula. Es tracta d'escoltar "sentint", equilibrant el fet de enregistrar amb la percepció global de les escenes.

És un espai d'oportunitat per treballar amb hipòtesis diagnòstiques sobre la situació en la que estem intervenint. El fet d'analitzar la situació des del treball amb hipòtesis diagnòstiques ens evita caure en l'ús d'etiquetes limitadores i restrictives, mantenint una mirada àmplia i inclusiva. Fer-se preguntes i buscar possibles respostes és la tasca feta des d'aquesta perspectiva.

L'anàlisi realitzada en aquesta part de la taula ha de ser útil per preparar les posteriors sessions (elaboració de materials, preparació d'estratègies, possibles focus a observar en posteriors sessions, etc.) i per revisar la intervenció realitzada. També ens pot ser útil per recollir evidències de cara a la documentació institucional a través de memòries o informes de la intervenció que es realitza. Serveix també per documentar l'esdevenir del grup a través d'una mirada longitudinal, període a període, cicle a cicle, planificant fins i tot posteriors etapes. No cal dir de la importància que té aquest tipus de material, complementant la columna esquerra, per a la realització de recerques de caràcter fenomenològic o etnogràfic.

Considerem oportú fer referència a un material que facilita l'anàlisi en aquesta columna del desplegament de les funcions del conductor de grups⁵:

Funció convocant: té a veure amb la capacitat per convocar, per reunir una sèrie de persones. El conjunt de processos mentals que implicarà tant a qui convoca com a qui és convocat i, en ocasions, a l'entramat de circumstàncies que fan possible tal convocatòria. Resideix en la persona que es responsabilitza de l'espai grupal, encara que es donen circumstàncies en les que el convocant no és el conductor del grup, el que pot comportar dificultats afegides. Aquesta funció no es desplaça al grup com pot ocórrer en altres funcions. Pot ser de tipus administratiu, de tipus processal o de tipus grupal. Aquesta funció pot quedar danyada quan la persona convocant i la persona conductora no estan coordinades, no tenen funcions clares, o no les assumeixen íntegrament.

Funció presencial: té a veure amb la necessitat d'estar presents en el procés que es realitza en el grup, ja que l'efecte d'acompanyament només passa per la relació que s'estableix entre les persones que estan en el grup. Possiblement sigui la més lògica de les funcions. Recau en tots els integrants del grup, inclòs el conductor. No només cal estar present físicament: és imprescindible la presència anímica, la proximitat física que permet olorar l'altre, percebre més enllà de les paraules, que possibiliti captar gestos, actituds. Aquesta funció pot quedar danyada quan no s'està a causa d'un tipus de plantejament postural o a la "connexió telefònica" que dificulta la connexió amb el grup, conductor inclòs.

Funció higienitzant: té a veure amb el conjunt de mesures que estan dissenyades per a evitar, en la mesura del possible, que apareguin danys col·laterals al propi acompanyament. Constitueix una mena de "regles del joc" per poder mantenir un grup "higiènic", inclosa la conducció. Recau i resideix, en principi, en el conductor, però a poc a poc han de ser els membres del grup els que l'assumeixin com a pròpia. Es tracta de les normes, les regles, que garanteixen la cura mútua. Són normes de caràcter intern, regles de caràcter tècnic que fan possible l'articulació de relacions interpersonals dins

el marc simbòlic de la cultura en què es desenvolupa el grup. Aquesta funció pot quedar danyada quan es transgredeixen les normes, s'ataquen les regles, o s'ataca al conductor, que és qui les anuncia i les recorda. També quan el conductor té dificultats per establir-les i assumir-les com a part del treball del grup.

Funció verbalitzant: té a veure amb el parlar entre els que estan, parlar de nosaltres i amb nosaltres. Traduint el que diem per entendre que volem transmetre, quins són els nostres desitjos més personals, íntims, traduir els nostres sentiments en paraules perquè puguin ser compreses i enteses pels altres. És a través del llenguatge com ens vam constituir en éssers humans. Llenguatge verbal i no verbal. Gestual, actitudinal i comportamental. Tot adquireix significat i cal que aquest sigui compartit i elaborat per poder ser incorporat i integrat en un mateix. Aquesta funció recau en tots els membres del grup. Comunicar vol dir aclarir el que s'expressa, confrontar el que cadascú diu des de la seva pròpia conducta i com arriba a l'altre, traduir descodificant el que les paraules, els gestos, els moviments suggereixen. Traduir el símptoma en significat, l'hàbit en essència, el costum en identitat, l'expressió en cultura. Aquesta funció queda malmesa quan es parla per parlar, tractant d'omplir el temps sense aconseguir comunicació, quan es parla com si estiguéssim en una conferència unidireccional, també quan es recorre a l'actuació com a substitut de la comunicació i el llenguatge s'utilitza com a element de segregació i atac.

Funció teoritzant: té a veure amb el subministrament d'elements de referència teòrica, per poder entendre el que està succeint en el grup. Es constitueix en tres aspectes inseparables: el procés de pensar a partir de referents, l'element formatiu que no es limita a l'aprenentatge teòric, i la pràctica professional. Resideix en el conductor però pot ser transmesa al grup. No es constitueix un grup sense teoritzar sobre ell. Aquesta funció teoritzant és de caràcter social. Aquesta funció queda malmesa quan no s'estudia, no es reflexiona, i no supervisa el que passa a les sessions del grup. També quan no s'aprèn de la pròpia experiència de conducció del grup i dels participants que el constitueixen. També quan no es comuniquen els aprenentatges realitzats.

Per a la persona que desenvolupa la funció d'observació de la interacció grupal, el desplegament en aquesta columna la pot ajudar a diferenciar allò que és pròpiament seu d'allò que és del grup. La metaanàlisi de la pròpia tasca ha de servir també a la persona observadora per a aprendre a diferenciar entre allò que és pròpiament anàlisi d'allò que evoca interpretacions personals. Ens estem referint als fenòmens de la transferència i contratransferència provinents de la mirada psicodinàmica en els processos d'acompanyament. Així mateix li ha de servir per aprendre de forma vicària de les experiències que es viuen en el grup, i en certa forma com una mena d'escriptura terapèutica per a treballar-se la pròpia vivència dins del grup i des de la seva funció.

Interpretació i judicis de valor. El treball de l'observador delicat ha de posar consciència, en el desplegament de la columna esquerra, en no caure en la interpretació i el judici fàcil dels fenòmens en els que intervé. Els grups que es senten jutjats despleguen mecanismes d'autoprotecció i defensa que dificulten l'emergència de materials per poder analitzar-se en el procés grupal. Ens sembla doncs important aclarir la diferència entre l'anàlisi i la interpretació dels fenòmens psicosocials.

Així com l'anàlisi del fenomen observat suposa descompondre'n els segments d'informació i examinar-los amb el propòsit de respondre a les diferents qüestions plantejades en la intervenció/investigació, la interpretació és el procés mental mitjançant el qual es tracta de trobar un significat més ampli de la informació empírica recollida, i apunta a donar-li un sentit subjectiu, és a dir, efectuar eventualment una recomposició teòrica.

L'anàlisi consisteix bàsicament en donar resposta als objectius o hipòtesis plantejats a partir de les observacions efectuades i les dades resultants. Per plantejar l'anàlisi és convenient plantejar un pla d'anàlisi o el que es coneix com un pla de "aprofitament de la informació obtinguda". S'hi sol detallar de manera flexible com anem a procedir a l'enfrontar-nos a les informacions, quines seran les principals línies d'anàlisi, quin ordre seguirem, i quin tipus de proves o tècniques d'anàlisi aplicarem sobre les dades.

La interpretació, a diferència de l'anàlisi, té un component més intel·lectual i una funció explicativa. La seva missió és buscar un significat al resultat de l'anàlisi mitjançant la seva relació amb tot allò que coneixem sobre el problema, de manera que aportem una significació psicosociològica a les troballes aconseguides en l'anàlisi, confirmant, modificant o realitzant noves aportacions a la teoria prèvia sobre la situació observada.

Aquestes etapes es troben estretament lligades, per la qual cosa cal posar especial atenció en no confondre-les.

Aquests processos que evidencien el maneig de la informació per a la consecució de conclusions han d'estar allunyats de l'emissió de judicis de valor. Observar, analitzar i interpretar són processos psíquics molt distants dels fenòmens ètics o morals. Per això recomanem evitar en la mesura que es pugui l'emissió de valoracions del material que s'obté a través de les observacions.

Dins de l'apartat Grup, trobem també el subapartat per a anotar **possibles propostes d'intervenció futures**.

Post-grup: de la mateixa manera que donem importància a la preparació per part de la conducció i l'observació de l'espai grupal literalment considerat (en temps i espai), també ens sembla de gran importància dedicar un temps posterior a comentar "en calent" aquells elements més destacables de la sessió, aquelles intervencions que han cridat especialment l'atenció de la persona observadora i/o de la persona que condueix el grup.

En el cas que es doni algun tipus de comportament o escena destacable ja fora de l'espai-temps del grup, seria aquest apartat en el que es recolliria.

Format de taula d'observació

Activitat grupal:
Data:
Conductor/a:
Observador/a:

Pre-grup

GRUP

Títol de la sessió:

DENOTA DESCRIPCIÓ DEL PROCÉS GRUPAL	CONNOTA ANÀLISI DEL PROCÉS GRUPAL

Possibles propostes d'intervenció futures:

Post-grup

Autors: Equip BES (2010)

¹ Agraïm l'aportació d'aquest material a Barcelona Espai de Supervisió (BES) www.espaibes.cat

² Equip de Recerca sobre Infància, Família i Educació: www.grupsderecerca.uab.cat/erife/

³ Souto, Marta (2007) *Hacia una didáctica de lo grupal*. Buenos Aires: Miño y Davila.

⁴ Projecte *Procesos Correctores Comunitarios* (ProCC) <http://www.procc.org/web/proyecto-procc>

⁵ Bion, W.R. (1974) *Experiencias en grupos*. Barcelona: Paidós.

Sunyer, Jose Miguel (2008) *Psicoterapia de grupo grupoanalítica. La construcción de un conductor de grupos*. Madrid: Biblioteca Nueva